

Radosław Janiak <https://orcid.org/0000-0001-8867-7435>**Paweł Zawilski** <https://orcid.org/0000-0001-8667-6885>

Badania ratownicze na stanowisku Szczukocice 4 (AZP 78–53/71), gm. Gorzkowice, woj. łódzkie, przeprowadzone w latach 1997–1999

Rescue Research in Szczukocice 4 Sites (AZP 78–53/71),
Gorzkowice Borough, Lodzkie Voivodeship, Carried out in 1997–1999

Abstrakt: Stanowisko zostało zlokalizowane na piaszczystym pagórku, na obszarze zalesionym. Przeprowadzone w latach 1997–1999 prace archeologiczne miały na celu zabezpieczenie niszczonego wybieraniem piasku obszaru stanowiska. Łącznie przebadano powierzchnię 4 arów, w obrębie których odsłonięto 16 obiektów, a także warstwę kulturową. Na podstawie analizy materiału zabytkowego wydzielono dwa horyzonty osadnicze związane z pradziejami. Z pierwszym (starszym) horyzontem osadniczym łączyć należy ślad osadnictwa z epoki kamienia. Drugi (młodszy) horyzont osadniczy odpowiada istnieniu na badanym terenie osady ludności kultury łużyckiej z okresu halszackiego D. Z tym etapem osadniczym łączyć należy przeważającą część

materiału zabytkowego, pozyskanego w toku prac wykopaliskowych.

Obecność na stanowisku warstwy kulturowej oraz obiektów mieszkalnych, zagłębionych w podłoże, wskazywałaby na dłuższą, zapewne stabilną egzystencję na tym terenie społeczności kultury łużyckiej. Stopień zniszczenia stanowiska, jak również niewielki zasięg badań wykopaliskowych utrudnia odpowiedź na pytanie o rzeczywistą skalę tego osadnictwa. Nie sposób w świetle wyników tych badań stwierdzić, jakie czynniki decydowały o charakterystycznym rozmieszczeniu domostw. Nie można odrzucić poglądu, w myśl którego zdecydowały w tym przypadku czynniki wewnętrzne (np. kulturowe lub społeczne) lub też uzależnione było to od ukształtowania terenu osady.

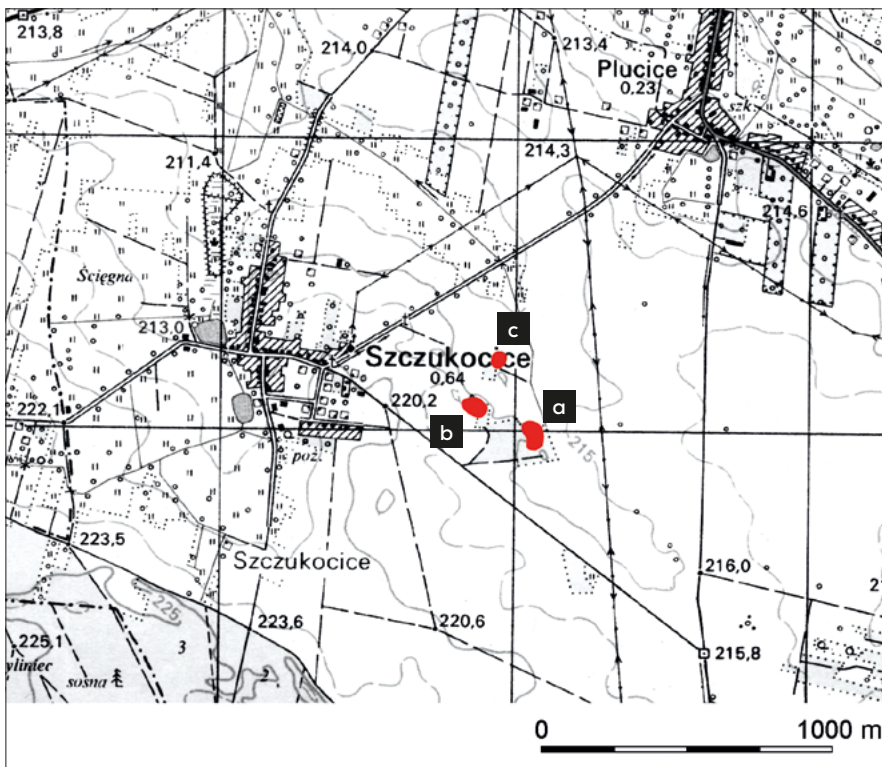
Słowa kluczowe: kultura łużycka, osada, wczesna epoka żelaza

Uwagi wstępne

Podjęcie badań ratowniczych na trzech nowoodkrytych stanowiskach zlokalizowanych w Szczukocicach, gm. Gorzkowice (stanowiska: 4, 5, 7) (Czepiec 1995) zostało zainicjowane wkrótce po stwierdzeniu niszczącego charakteru oddziaływań, jakie w końcu lat dziewięćdziesiątych XX w. pojawiły się na ich obszarze.

Wymienione powyżej stanowiska zlokalizowano na piaszczystych pagórkach, pokrytych drzewostanem (ryc. 1). Jednakże las będący własnością gminy Gorzkowice przez wiele lat był miejscem niekontrolowanego pozyskiwania drewna. W efekcie zachowała się jedynie 1/10 pierwotnego drzewostanu, głównie na obrzeżach dawnego zalesienia.

Wizytacja terenowa stanowisk, dokonana w 1996 r., potwierdziła fakt nie tylko pobierania piasku w miejscach pozbawionych drzew, ale także wysypywania śmieci w powstałe wybieryska. Skala opisywanego procederu „zaowocowała” przyjęciem przez miejscową ludność nazwy „Hurtownia”, co chyba najdobitniej podkreśla

Ryc. 1. Lokalizacja grupy stanowisk w rejonie Szczukocic, gm. Gorzkowice (AZP 78–53): (a) – stanowisko 4; (b) – stanowisko 5; (c) – stanowisko 7 (rys. P. Zawilski).

masowość i różnorodność śmieci, jakie były tu od lat wyrzucane. Poprzednia nazwa, tj. „Szubienica”, nawiązywała do wydarzeń z okresu II wojny światowej, kiedy to żołnierze radzieccy rozstrzelali tu i pochowali żołnierzy niemieckich broniących zlokalizowanego w niewielkiej odległości polowego lotniska. Po zakończeniu wojny pagórki, na których znajdują się opisywane stanowiska archeologiczne, stały się miejscem detonowania przez wojsko bomb lotniczych. Nie znamy jednak skali ani zasięgu tego zjawiska. Obszar prezentowanych stanowisk archeologicznych poprzecinany był licznymi, zarośniętymi zagłębieniami. Nie sposób jednak wykazać, czy były to pozostałości po wybieraniu piasku, czy też właśnie po detonacji bomb. Należy zauważyć, iż na rozpoznanej wykopaliskowo przestrzeni wymienionych stanowisk nie stwierdzono śladów w postaci odłamków amunicji. Prowadzone w latach 1997–1999 wykopaliskowe prace ratownicze w rejonie Szczukocic finansowane były z budżetu Generalnego Konserwatora Zabytków. Ogółem badaniami objęto obszar o łącznej powierzchni 14,3 ara.

Wszystkie prezentowane stanowiska zostały odkryte w trakcie badań powierzchniowych realizowanych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski w 1995 r. przez S. Czepiec. Dla stanowiska 4 w Szczukocicach, które stanowi przedmiot niniejszego opracowania, ustalenia odnoszące się do funkcji i przynależności chronologiczno-kulturowej prezentowały się wówczas następująco: Szczukocice, stan. 4 (AZP 78–53/71) – osada kultury pomorskiej, okres halsztacki / wczesny okres lateński, powierzchnia stanowiska – 0,5 ha.

Badania ratownicze realizowane w trakcie trzech sezonów wykopaliskowych przyniosły na omawianym stanowisku rozpoznanie obszaru o powierzchni 4 arów. W ich obrębie zarejestrowano 16 obiektów oraz warstwę kulturową. Pozyskano w toku prac badawczych 1592 zabytki ruchome. Na podstawie analizy materiału zabytkowego wydzielono dwa horyzonty osadnicze związane z pradziejami.

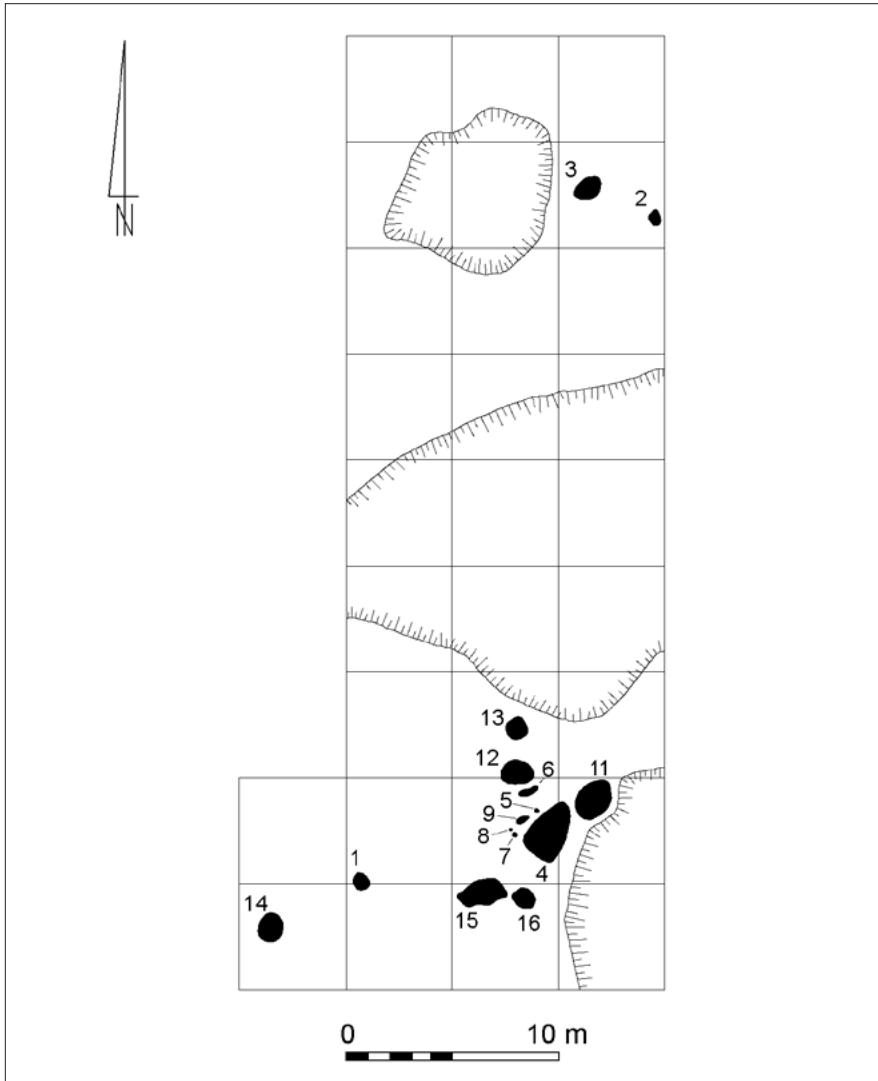
Z pierwszym, starszym horyzontem osadniczym łączyć należy ślad osadniczy z epoki kamienia. Znaleźiska związane z tym etapem eksploatacji osadniczej omawianego obszaru odkryte zostały na złożu wtórnym, w warstwie kulturowej kultury łużyckiej. Wymienić tu należy dwa zabytki krzemienne: wiór z rdzenia jednopiętowego wykonany z krzemienia czekoladowego oraz zatępiec z krzemienia bałtyckiego. Prezentowany materiał zabytkowy nie pozwala na określenie środowiska kulturowego, któremu należałoby go przyporządkować.

W ramach młodszego horyzontu osadniczego znalazły się relikty istniejącej na badanym terenie osady kultury łużyckiej z okresu halsztackiego D. Z tym etapem osadniczym łączyć należy przeważającą część pozyskanego w toku prac wykopaliskowych materiału zabytkowego.

Pominąć w tym momencie można ślady potwierdzające najmlodszy etap użytkowania terenu, przypadający na okres nowożytny, o czym wspomniano na wstępie. Wskazać tu jedynie można fragment naczynia nowożytnego odkryty w warstwie humusu.

Charakterystyka przestrzeni osady kultury łużyckiej

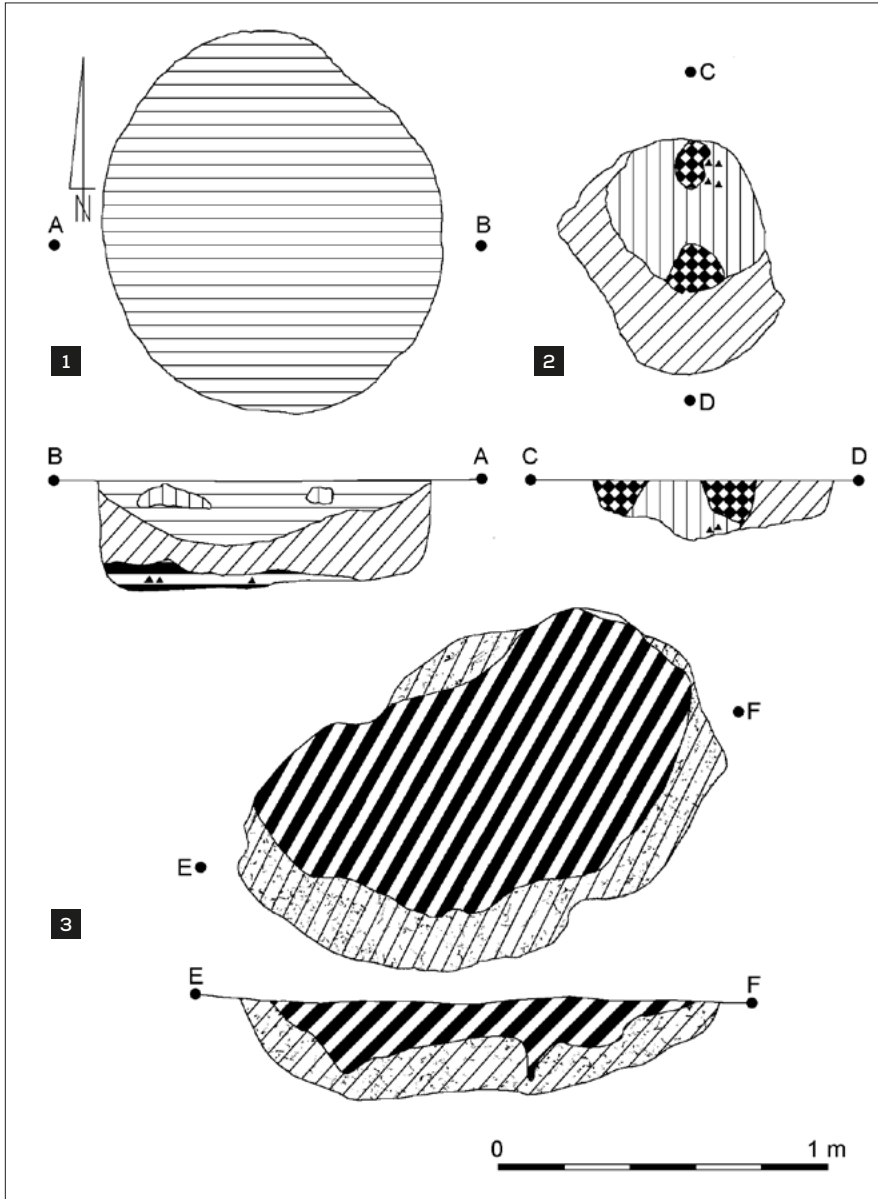
Z powyżej zaprezentowanych informacji jasno wynika, iż tylko charakter i liczba znalezisk pozwalają na dokładniejszą charakterystykę jedynie drugiego horyzontu osadniczego stwierdzonego w obrębie przebadanej archeologicznie przestrzeni (zob. tabela 1).

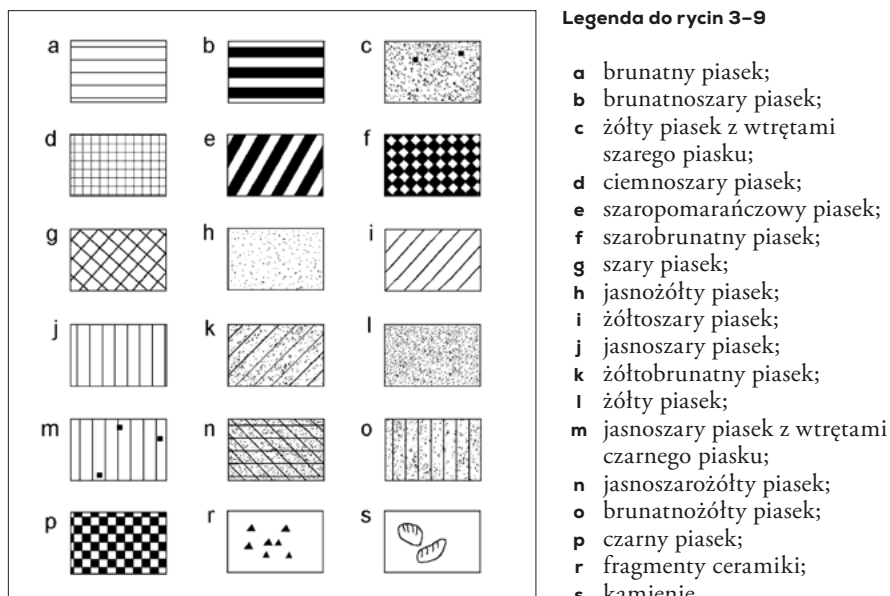
Ryc. 2. Szczukocice stan. 4, gm. Gorzkowice (AZP 78–53/71). Plan rozmieszczenia obiektów (rys. R. Janiak).

Tabela 1. Szczukocice stanowisko 4 (AZP 78–53/I), gm. Gorkowice, woj. łódzkie. Rejestr obiektów.

Nr obiektu	Funkcja	Przekrój poziomy	Długość	Szerokość	Przekrój pionowy	Głębokość	Wypełnienie	Chronologia
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Jama	Owalny	1,13 m	1,03 m	Prostokątny	0,34 m	Wielowarstwowe w układzie nieckowatym	KŁ Ha D
2	Jama	Owalny	0,7 m	0,53 m	Nieckowaty	0,18 m	Wielowarstwowe w układzie mieszanym	KŁ Ha D
3	Jama	Owalny	1,48 m	0,93 m	Nieckowaty	0,34 m	Dwuwarstwowe w układzie nieckowatym	KŁ Ha D
4	Ziemianka	Prostokątny	2,51 m	1,88 m	Nieckowaty	0,74 m	Wielowarstwowe w układzie nieckowatym	KŁ Ha D
5	Dolek posłupowy	Kolisty	0,16 m	0,16 m	Trójkątny	0,3 m	Jednowarstwowe jednorodne	KŁ Ha D
6	Jama	Owalny	0,82 m	0,24 m	Nieckowaty	0,41 m	Wielowarstwowe w układzie wertykalnym	KŁ Ha D
7	Dolek posłupowy	Kolisty	0,14 m	0,14 m	Trójkątny	0,19 m	Jednowarstwowe jednorodne	KŁ Ha D
8	Dolek posłupowy	Owalny	0,1 m	0,08 m	Nieckowaty	0,07 m	Jednowarstwowe jednorodne	KŁ Ha D
9	Jama	Owalny	0,68 m	0,3 m	Nieckowaty	0,11 m	Jednowarstwowe jednorodne	KŁ Ha D
10	Jama	Owalny	0,56 m	0,4 m	Schodkowy symetryczny	0,25 m	Dwuwarstwowe w układzie nieckowatym	KŁ Ha D
11	Ziemianka	Owalny	2,21 m	1,3 m	Nieckowaty	0,61 m	Wielowarstwowe w układzie nieckowatym	KŁ Ha D
12	Jama	Owalny	1,2 m	0,9 m	Trapezowaty odwrócony	0,4 m	Dwuwarstwowe w układzie nieckowatym	KŁ Ha D
13	Jama	Owalny	1,32 m	1,2 m	Nieckowaty	0,46 m	Dwuwarstwowe w układzie nieckowatym	KŁ Ha D
14	Jama	Owalny	1,01 m	0,95 m	Nieckowaty	0,16 m	Jednowarstwowe jednorodne	KŁ Ha D
15	Ziemianka	Owalny	2,35 m	1,39 m	Nieckowaty	0,52 m	Wielowarstwowe w układzie nieckowatym	KŁ Ha D
16	Jama	Owalny	1,16 m	1,01 m	Trapezowaty odwrócony	0,55 m	Dwuwarstwowe w układzie nieckowatym	KŁ Ha D

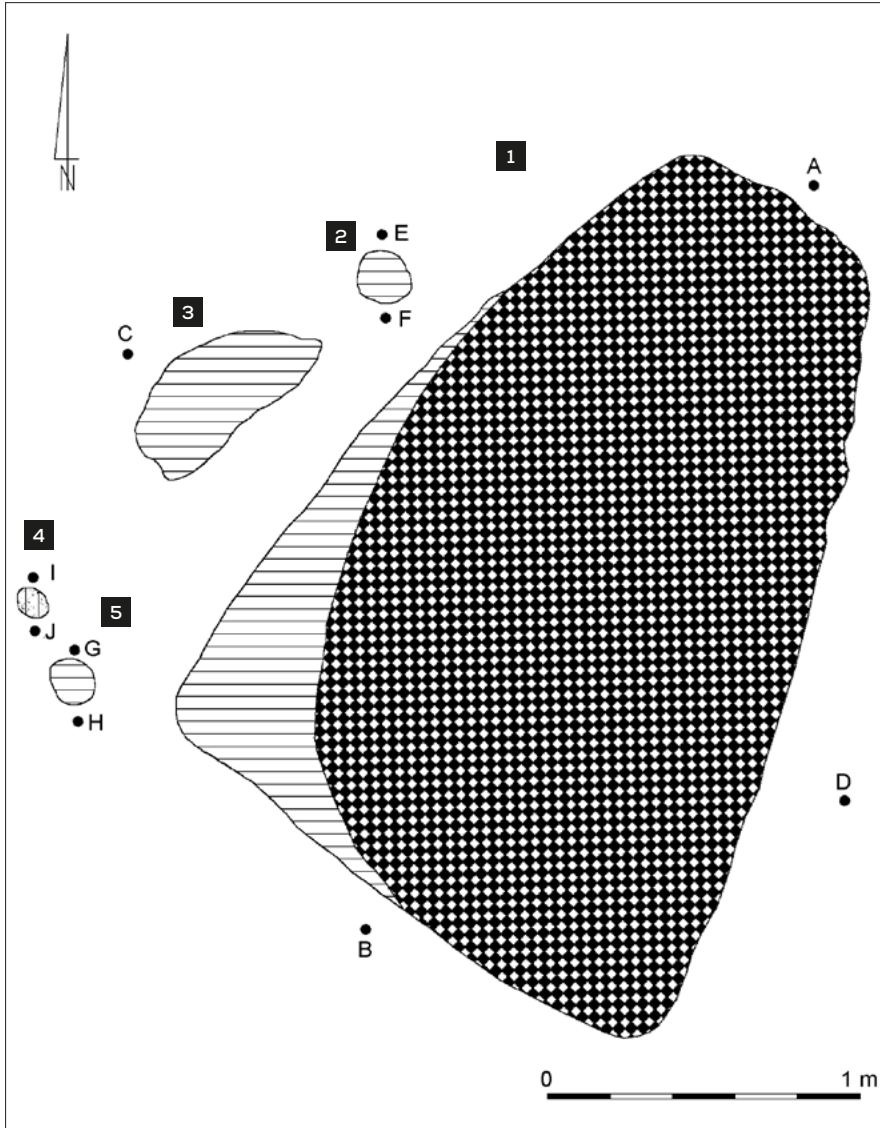

Ryc. 3. Szczukocice stan. 4, gm. Gorzkowice (AZP 78–53/71): (1) obiekt 1, plan i profil N; (2) obiekt 2, plan i profil N; (3) obiekt 3, plan i profil N (rys. R. Janiak).

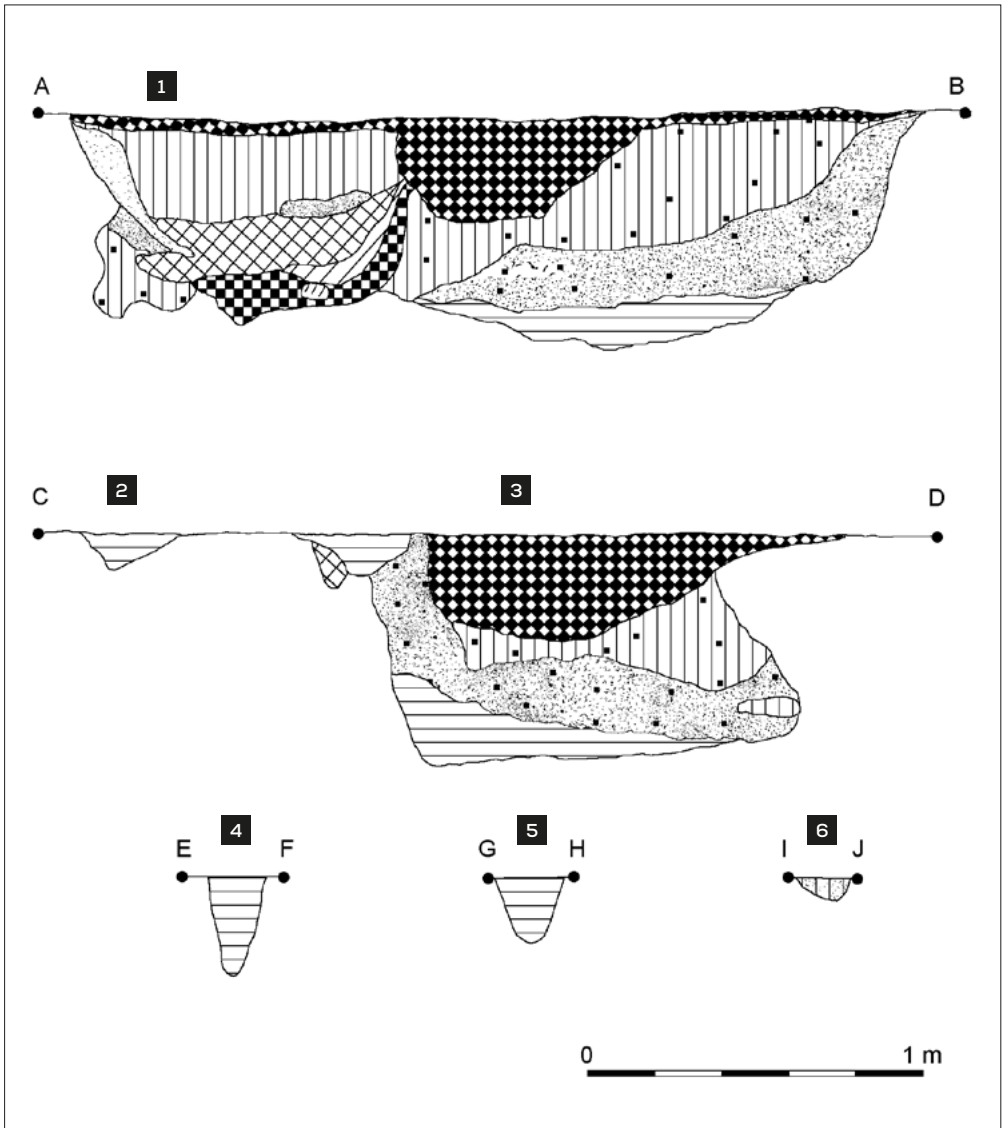

Skupisko obiektów przyporządkowanych kulturze łużyckiej wyraźnie grupowało się w południowej części wykopu (ryc. 2). Biorąc pod uwagę rozmiary, jak również profile obiektów, można wśród nich wskazać takie, które pełnić mogły funkcje mieszkalne. W obrębie tego zespołu wyróżniał się obiekt oznaczony „4” (ryc. 4: 1; 5: 1, 3). Charakteryzował się planem zbliżonym do trapezu. Przy długości osiągającej 2,51 m, jego szerokość wynosiła 1,88 m. Jego głębokość dochodziła do 0,74 m. Został on uznany za relikw ziemianki, której przypisano funkcję mieszkalną. Należy przypuszczać, iż przedstawiona powyżej głębokość tego obiektu odpowiadać mogła rzeczywistemu (pierwotnemu) parametrowi lub była do niego przynajmniej zbliżona. Do takiego stwierdzenia upoważniałaby obecność grupy dołków posłupowych, które, jak się wydaje, były związane z omawianym domostwem. W jej skład wchodziły trzy takie dołki posłupowe (obiekty: 5 – ryc. 4: 2; 5: 4; 7 – ryc. 4: 5; 5: 5; 8 – ryc. 4: 4; 5: 6) oraz jama (obiekt 9 – ryc. 4: 3; 5: 2). Wszystkie one zostały zadokumentowane od strony zachodniej domostwa. Jednocześnie przypuszczać należy, iż stanowiły one relikw konstrukcji naziemnej, która mogła pełnić rolę zadaszenia nad wejściem (?) lub przestrzeni wykorzystywanej gospodarczo. Omawianemu domostwu towarzyszyły trzy dalsze obiekty: 6 (ryc. 6: 2), 12 (ryc. 7: 1), 13 (ryc. 7: 3), które interpretować można jako jamy gospodarcze.

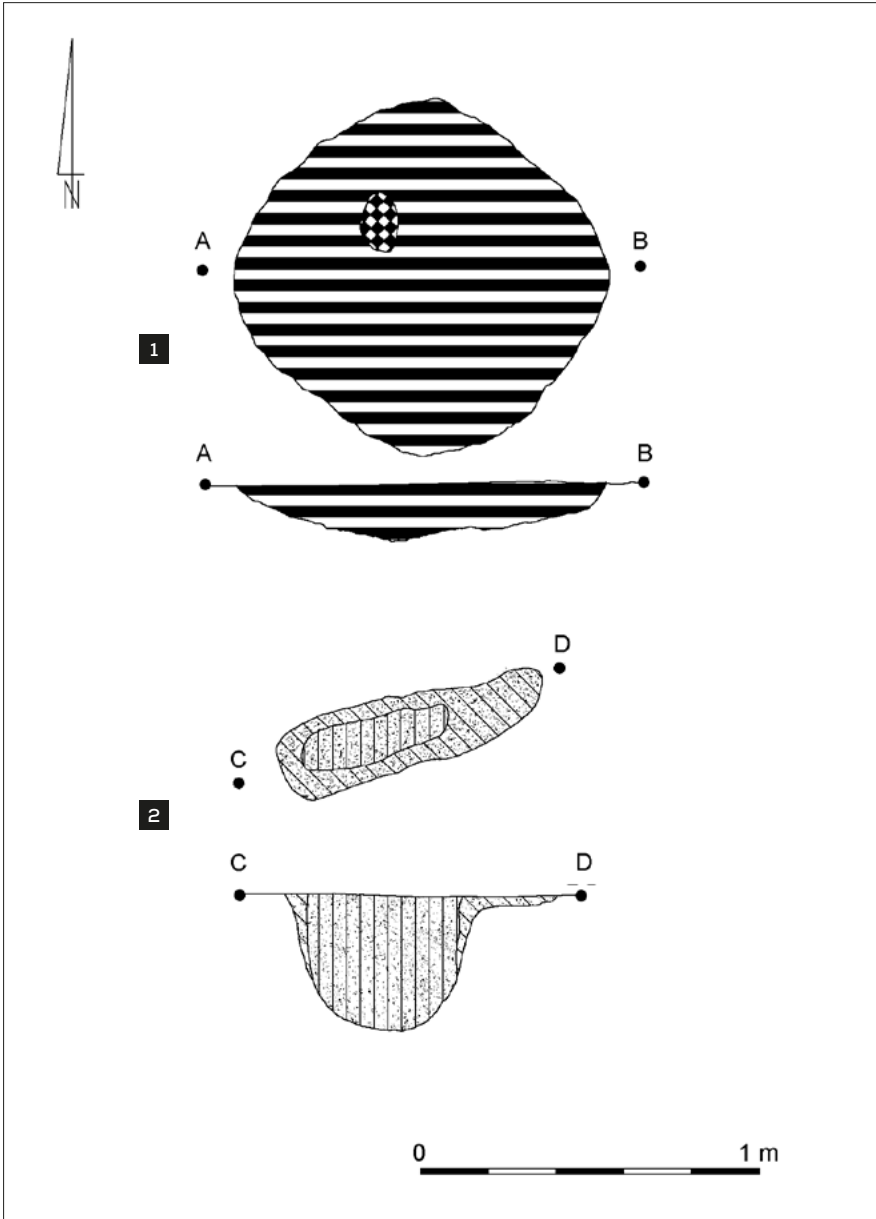
Na północny wschód od obiektu 4 zlokalizowane zostało drugie domostwo (obiekt 11) (ryc. 9: 1, 2, 3), również interpretowane jako ziemianka. Ten owalny w zarysie obiekt charakteryzował się długością 2,21 m przy 1,3 m szerokości. Jego głębokość dochodziła do 0,61 m.

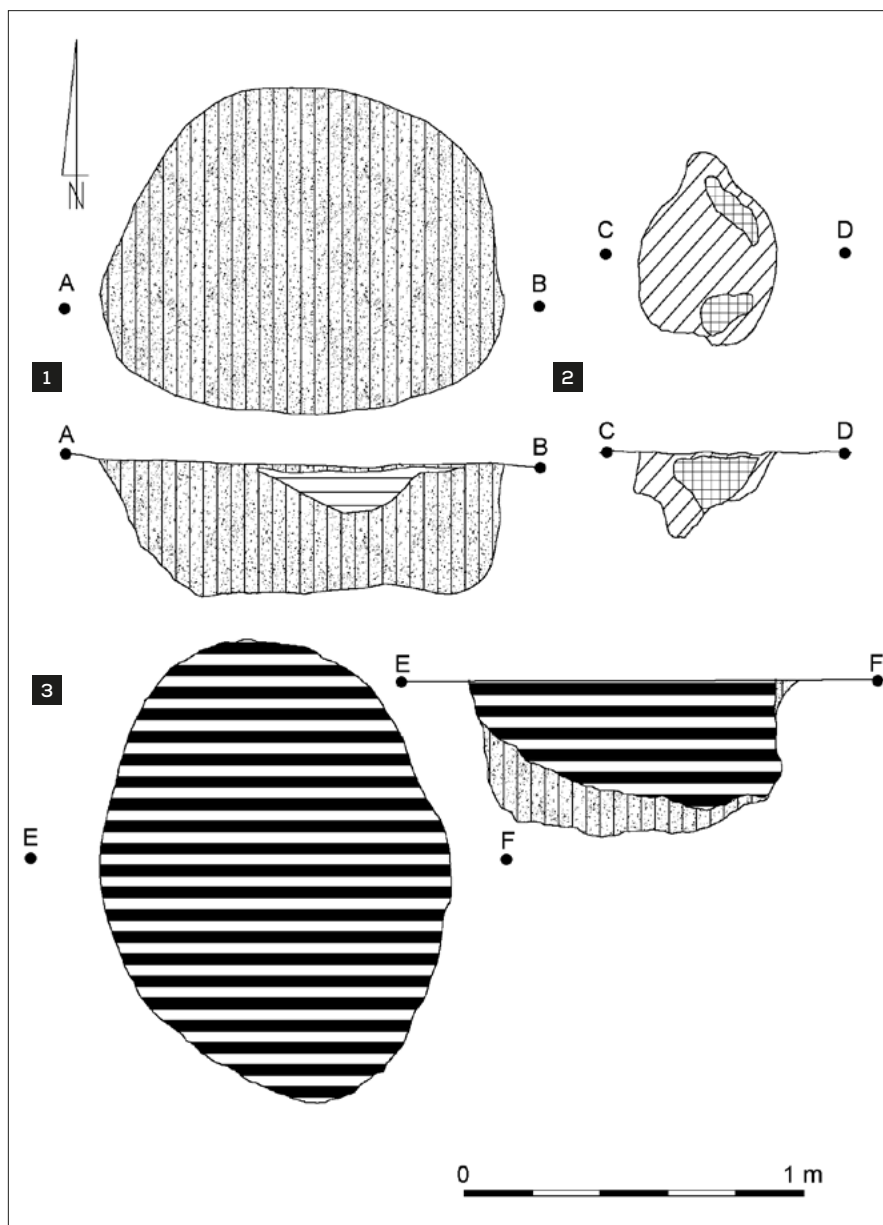
Ryc. 4. Szczukocice stan. 4, gm. Gorzkowice (AZP 78–53/71): (1) obiekt 4, plan; (2) obiekt 5, plan; (3) obiekt 9, plan; (4) obiekt 8, plan; (5) obiekt 7, plan (rys. R. Janiak).

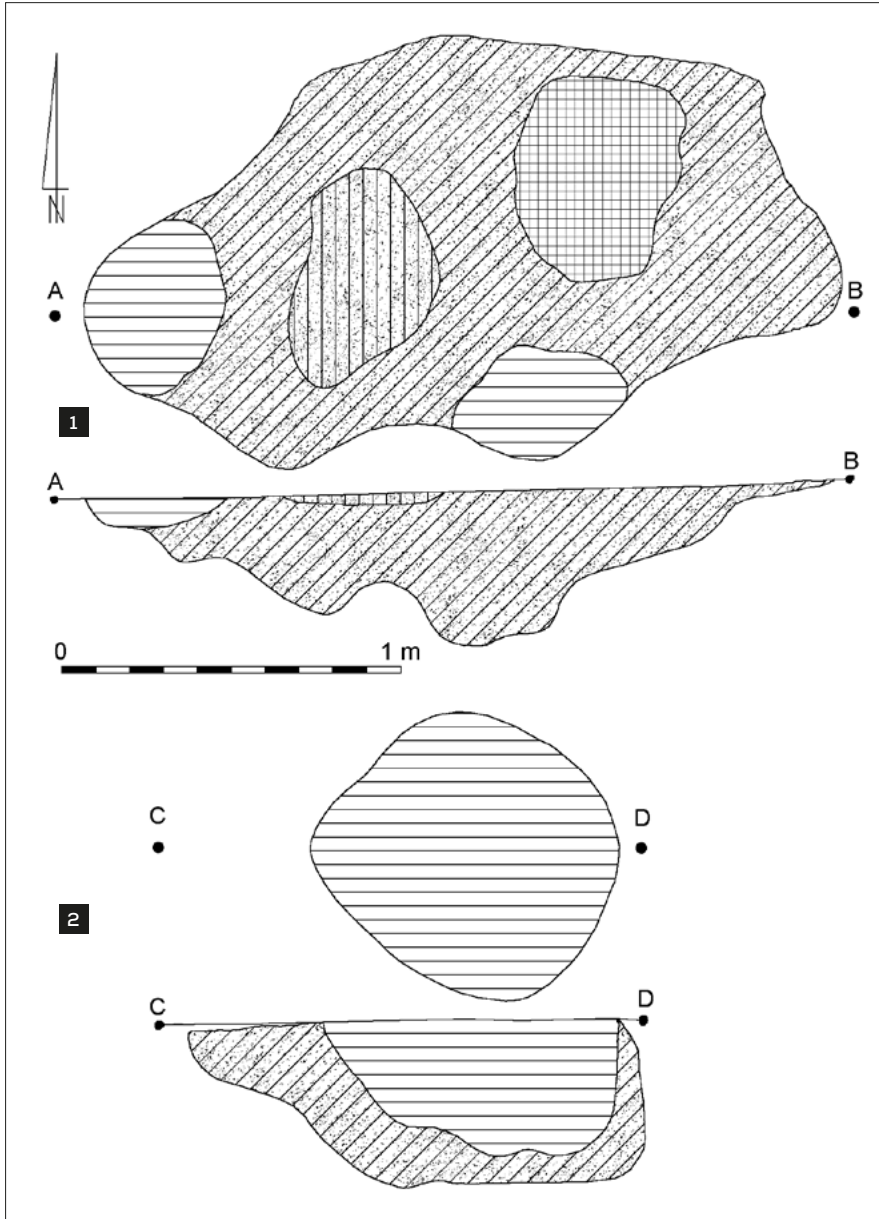
Ryc. 5. Szczukocice stan. 4, gm. Gorzkowice (AZP 78–53/71): (1) obiekt 4, profil E; (2) obiekt 9, profil N; (3) obiekt 4, profil N; (4) obiekt 5, profil E; (5) obiekt 7, profil E; (6) obiekt 8, profil E (rys. R. Janiak).

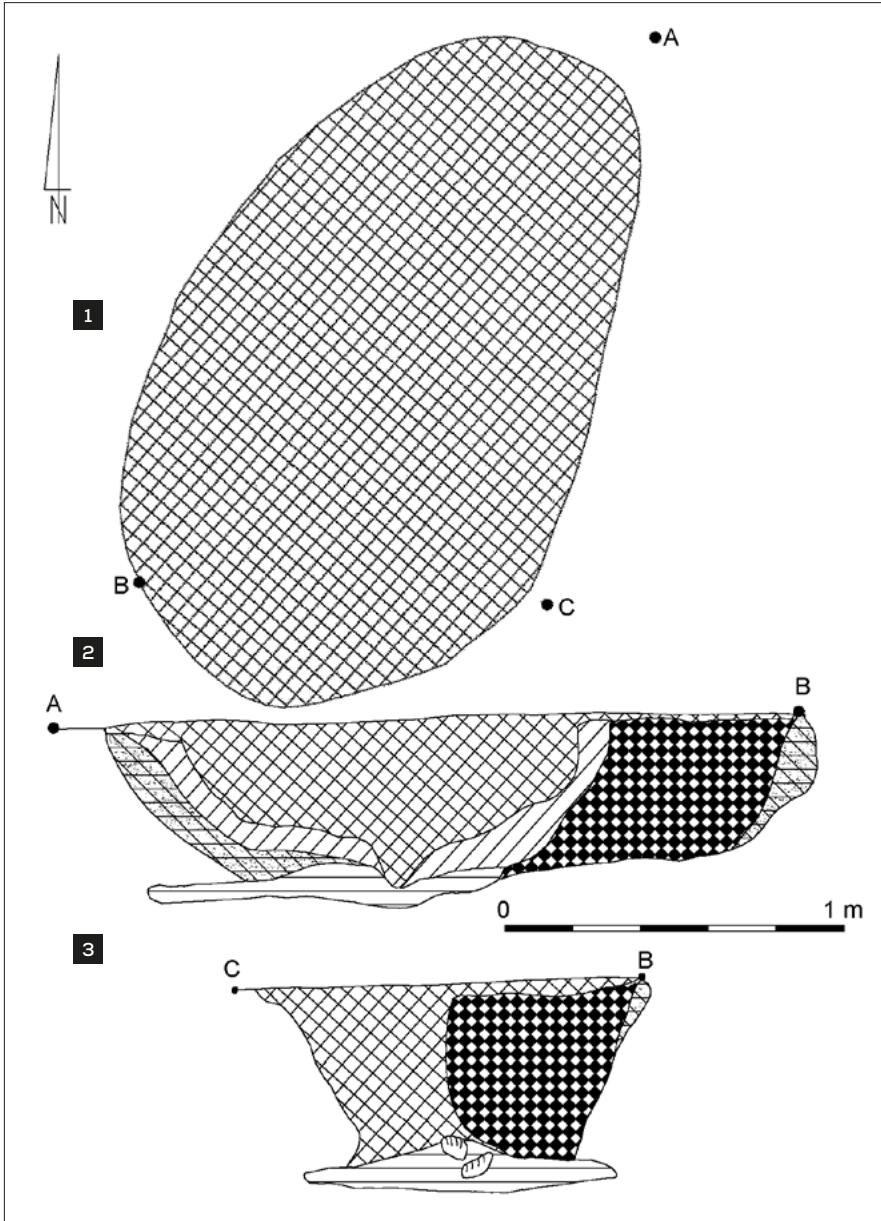
Ryc. 6. Szczukocice stan. 4, gm. Gorzkowice (AZP 78–53/71): (1) obiekt 14, plan i profil N; (2) obiekt 6, plan i profil N (rys. R. Janiak).

Ryc. 7. Szczukocice stan. 4, gm. Gorzkowice (AZP 78–53/71): (1) obiekt 12, plan i profil N; (2) obiekt 10, plan i profil N; (3) obiekt 13, plan i profil N (rys. R. Janiak).

Ryc. 8. Szczukocice stan. 4, gm. Gorzkowice (AZP 78–53/71): (1) obiekt 15, plan i profil N; (2) obiekt 16, plan i profil N (rys. R. Janiak).

Ryc. 9. Szczukocice stan. 4, gm. Gorzkowice (AZP 78–53/71). Obiekt II: (1) plan; (2) profil E; (3) profil S (rys. R. Janiak).

Trzeci obiekt, oznaczony jako 15 (ryc. 8: 1), charakteryzujący się dużymi rozmiarami (długość 2,35 m, szerokość 1,39 m, głębokość 0,58 m), został odkryty na południowy zachód od powyżej scharakteryzowanych domostw. Prawdopodobnie również i on, podobnie jak to miało miejsce w dwóch wcześniejszych przypadkach, stanowił relikwiny ziemianki o charakterze mieszkalnym. Po jej wschodniej stronie odkryty został obiekt 16 (ryc. 8: 2), który uznać można za relikwiny jamy gospodarczej.

Charakterystyczną cechą dwóch domostw – obiekty: 4 i 11 – było ich bliskie usytuowanie oraz identyczna lokalizacja na linii północny wschód – południowy zachód. Dłuższa oś trzeciego domostwa przebiegała zasadniczo podobnie, z niewielkim odchyleniem w kierunku układu wschód–zachód.

Wydaje się, że także usytuowanie dwóch innych obiektów: 1 oraz 14, nawiązuje do sposobu orientacji wszystkich domostw. Te dwa obiekty uznać można za pozostałości jam związanych zapewne z bliżej nieokreślonymi działaniami gospodarczymi.

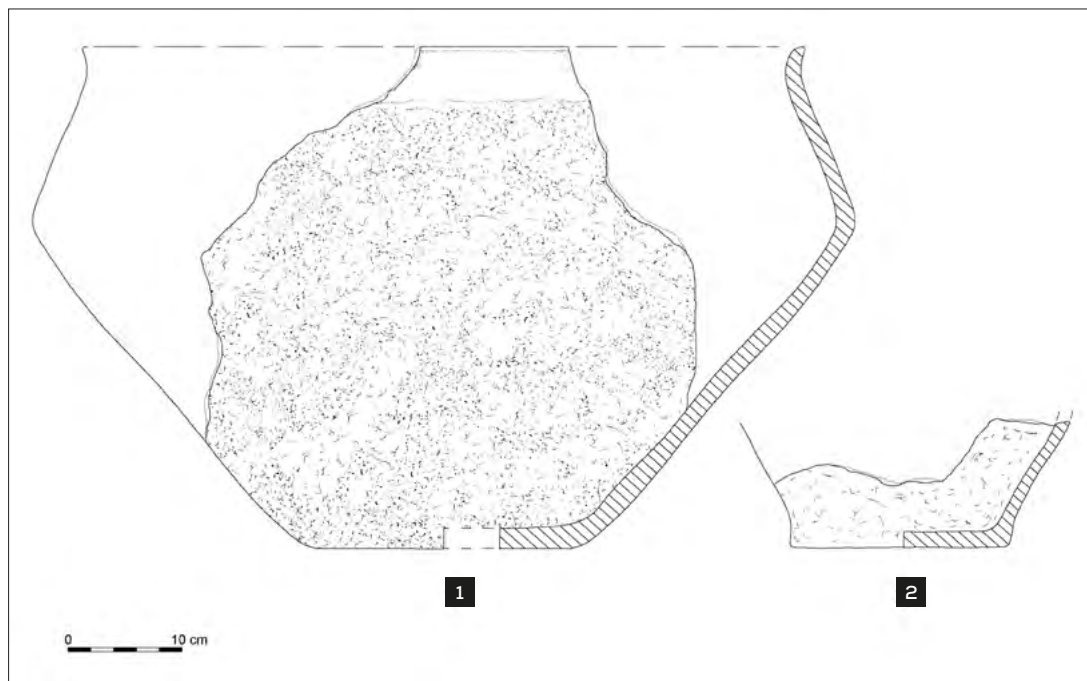
Niejako odosobnioną grupę stanowią dwie jamy gospodarcze (obiekty: 2 – ryc. 3: 2 oraz 3 – ryc. 3: 3), położone około 25 metrów na północ od zespołu ziemianek.

Zbliżone relacje między obiektami uznanymi za relikwiny domostw, widoczne tu na przykładzie obiektów 4 i 11 ze Szczukocic, dostrzec można na osadzie kultury łużyckiej w Rychłowicach, pow. Wieluń, datowanej na późną epokę brązu (Janiak 1998: 32–34, 40–41, tabl. I, VII). Wyróżniono tu bowiem sąsiadujące ze sobą dwie jamy: 23 i 25, interpretowane jako pozostałości domostw. W tym przypadku dłuższa oś każdej z nich zorientowana została na linii północ–południe. Jednak duży stopień zniszczenia obszaru stanowiska nie pozwolił na stwierdzenie obecności innych tego typu obiektów.

Innych nawiązań dostarczyć może zespół relikwiny dwóch konstrukcji słupowych, interpretowanych jako relikwiny domostw, odkrytych w trakcie szerokopłaszczyznowych badań na osadzie w Kowalewicach, pow. Zgierz, stan. 6–7 (Marchelak, Tyszler 2003: 130–131, 205, ryc. 45, 46, 96). Należy przypuszczać, że dłuższe osie wspomnianych tu budynków pokrywały się z osią wschód–zachód.

Obecność na stanowisku obiektów mieszkalnych, zagłębionych w podłoże, wskazywałaby na dłuższą, a więc najprawdopodobniej stabilną okupację tego terenu przez ludność kultury łużyckiej. Skala badań wykopaliskowych na stanowisku oraz znaczny stopień zniszczenia terenu uniemożliwiają jednoznaczną odpowiedź na pytanie o rzeczywiste rozmiary osady. Powyższe czynniki nie umożliwiają określenia przyczyn charakterystycznego rozmieszczenia domostw. Trudno dziś ustalić, czy było to uzależnione wyłącznie od konfiguracji terenu.

Materiały ruchome

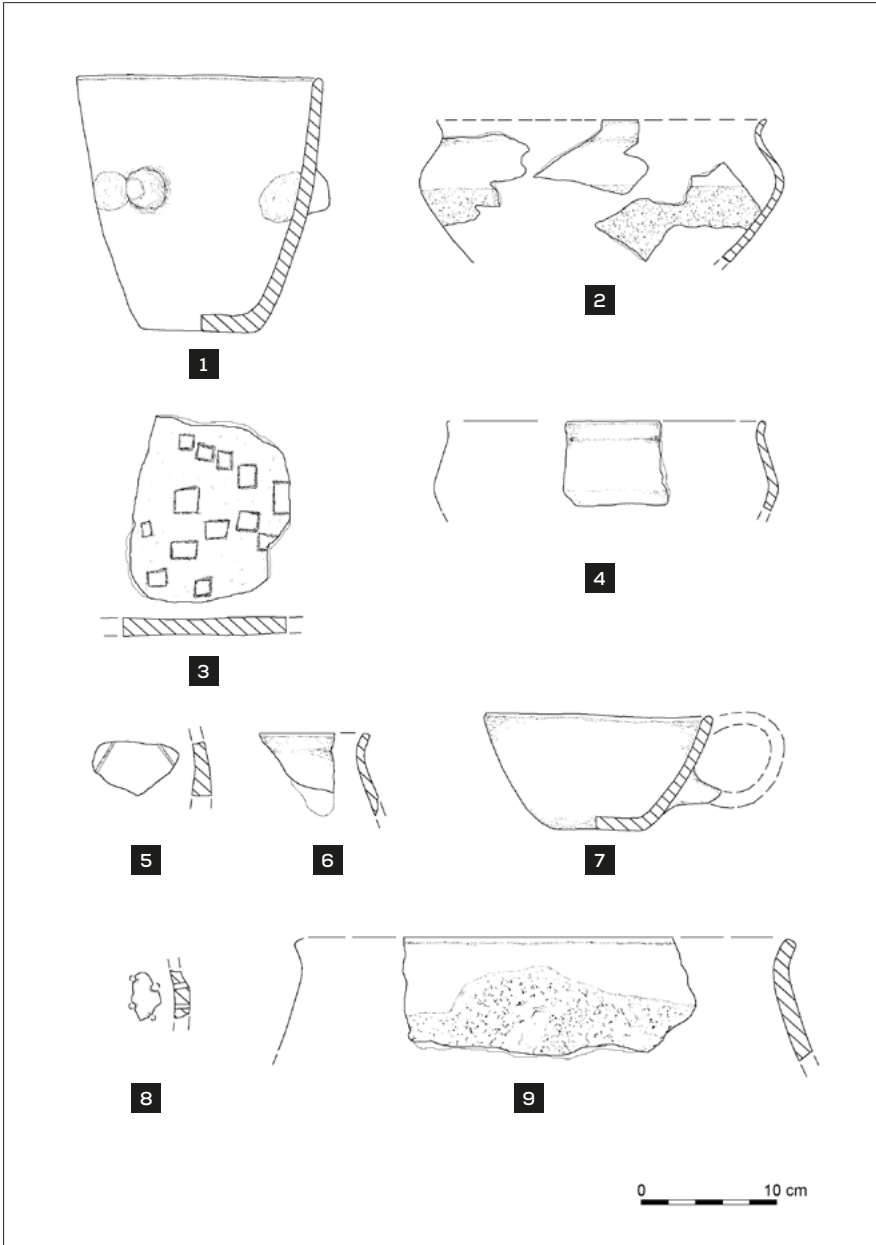

Ryc.10. Szczukocice stan. 4, gm. Gorzkowice (AZP 78–53/71). Ceramika: (1, 2) obiekt 1 (rys. P. Zawilski).

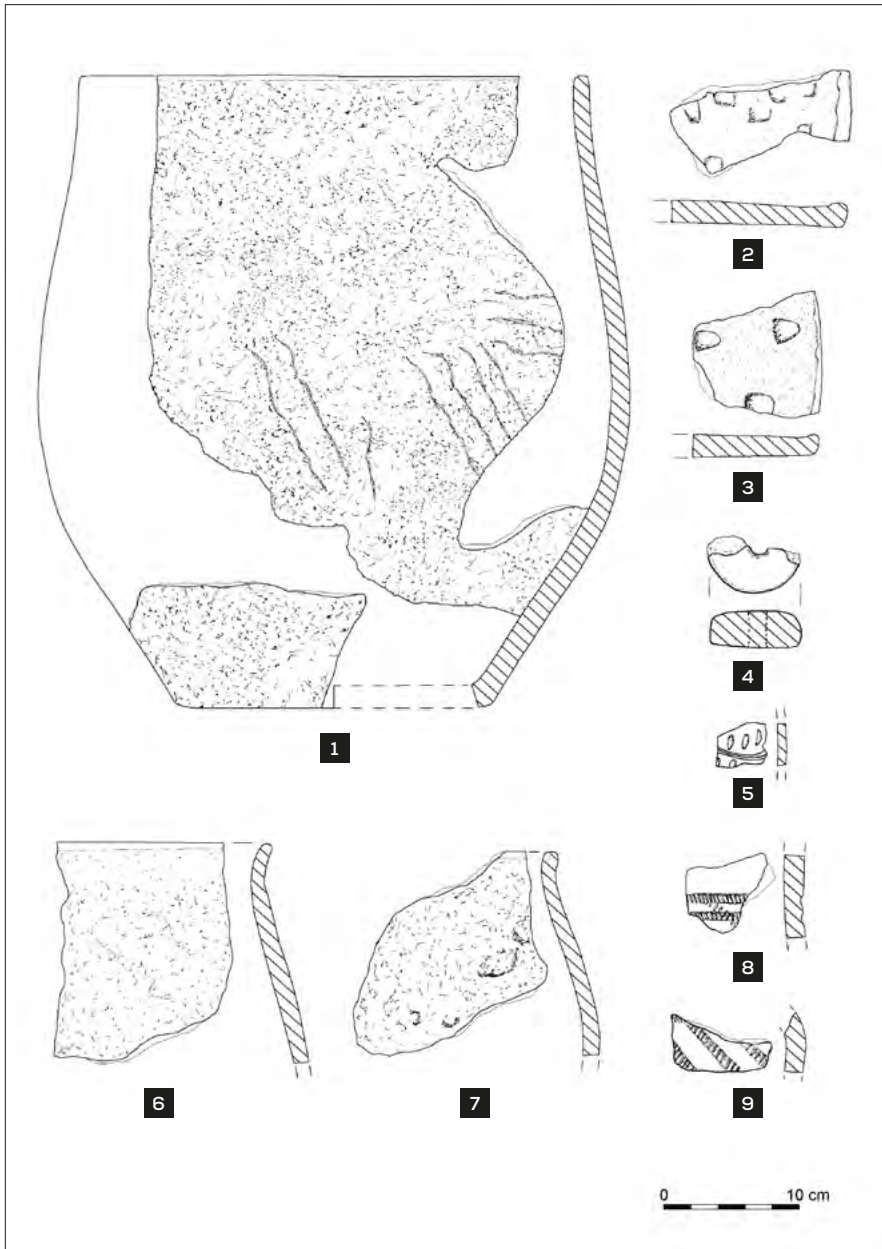
W toku trzech sezonów badań wykopaliskowych na stanowisku 4 w Szczukocicach pozyskano 1592 zabytki ruchome. Najliczniejszy zbiór (1473 fragmenty) stanowiła ceramika naczyniowa. Z tej liczby 1216 fragmentów odkrytych zostało w obiektach. Ponadto pozyskano cztery zabytki krzemienne, jeden przęślik, 114 bryłek polepy oraz kości zwierzęce i węgle drzewne.

Ceramika

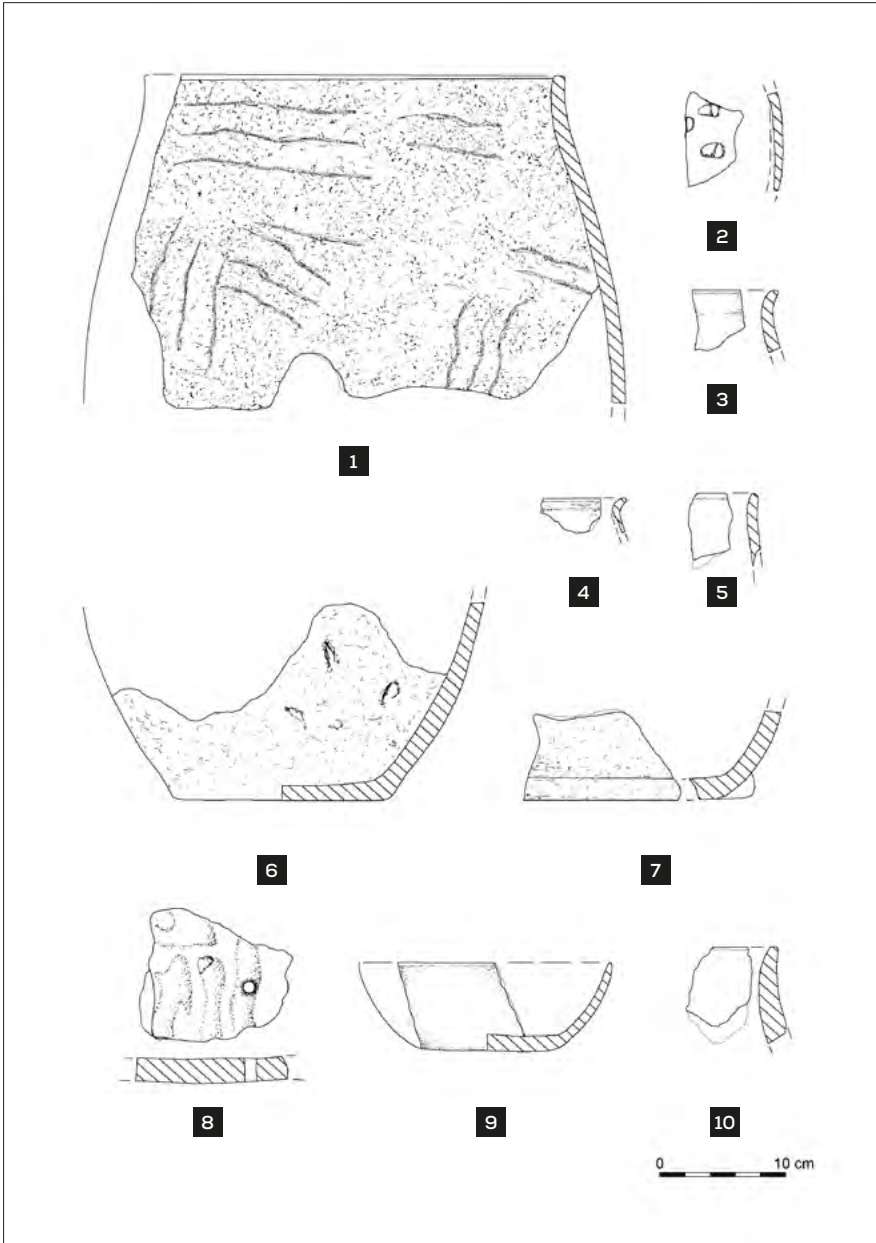
Spśród 1473 ułamków ceramiki pełną formę zrekonstruowano tylko dla sześciu naczyń. Ogółem zgromadzony zbiór ceramiczny posłużył wyróżnieniu sześciu podstawowych grup naczyń: garnków, waz, kubków, mis profilowanych, mis nieprofilowanych oraz talerzy. Warto może w tym miejscu dodać, iż przeważająca część ułamków ceramiki pozostaje nieokreślona pod względem przynależności do konkretnej formy naczynia.

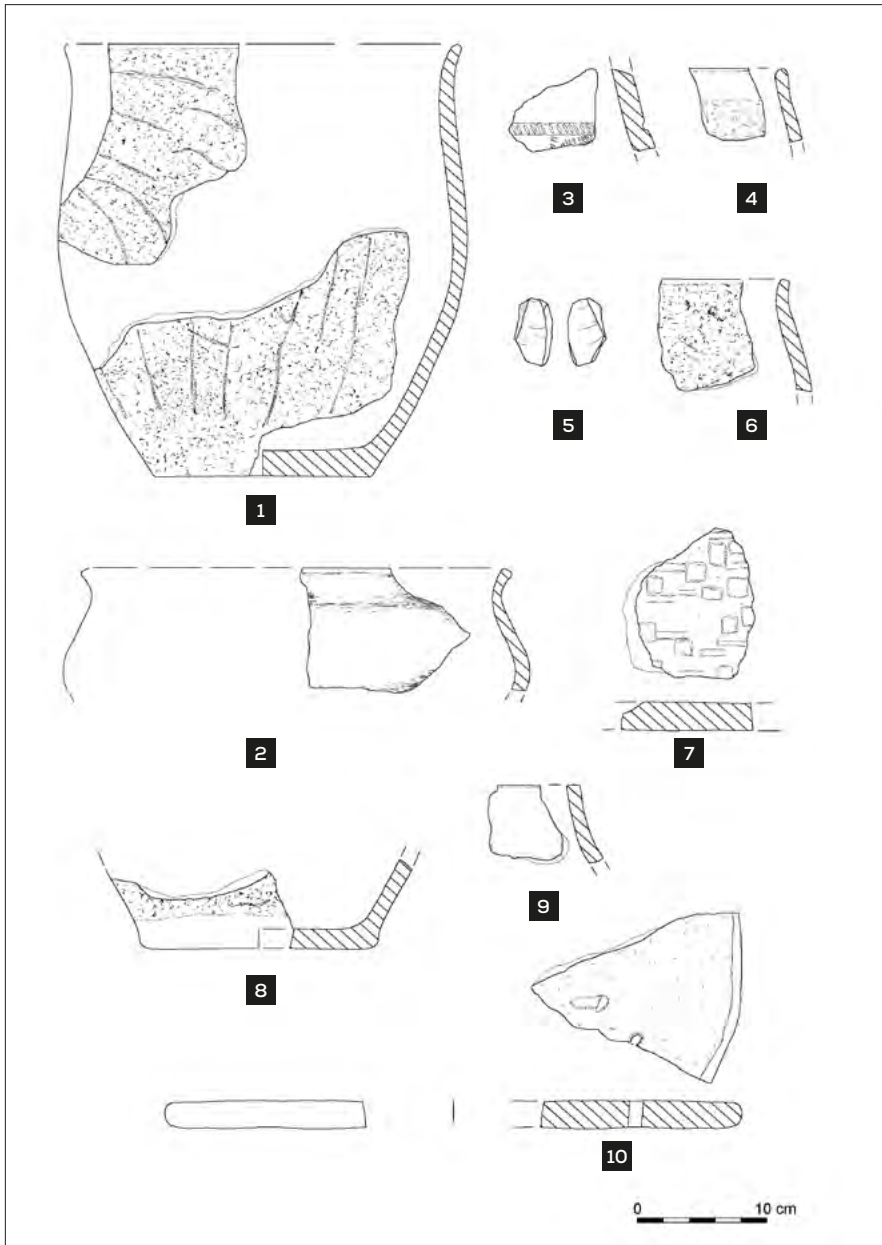
Ryc. 11. Szczukocice stan. 4, gm. Gorzkowice (AZP 78–53/71). Ceramika: (1) obiekt 2; (2–9) obiekt 4 (rys. P. Zawilski).

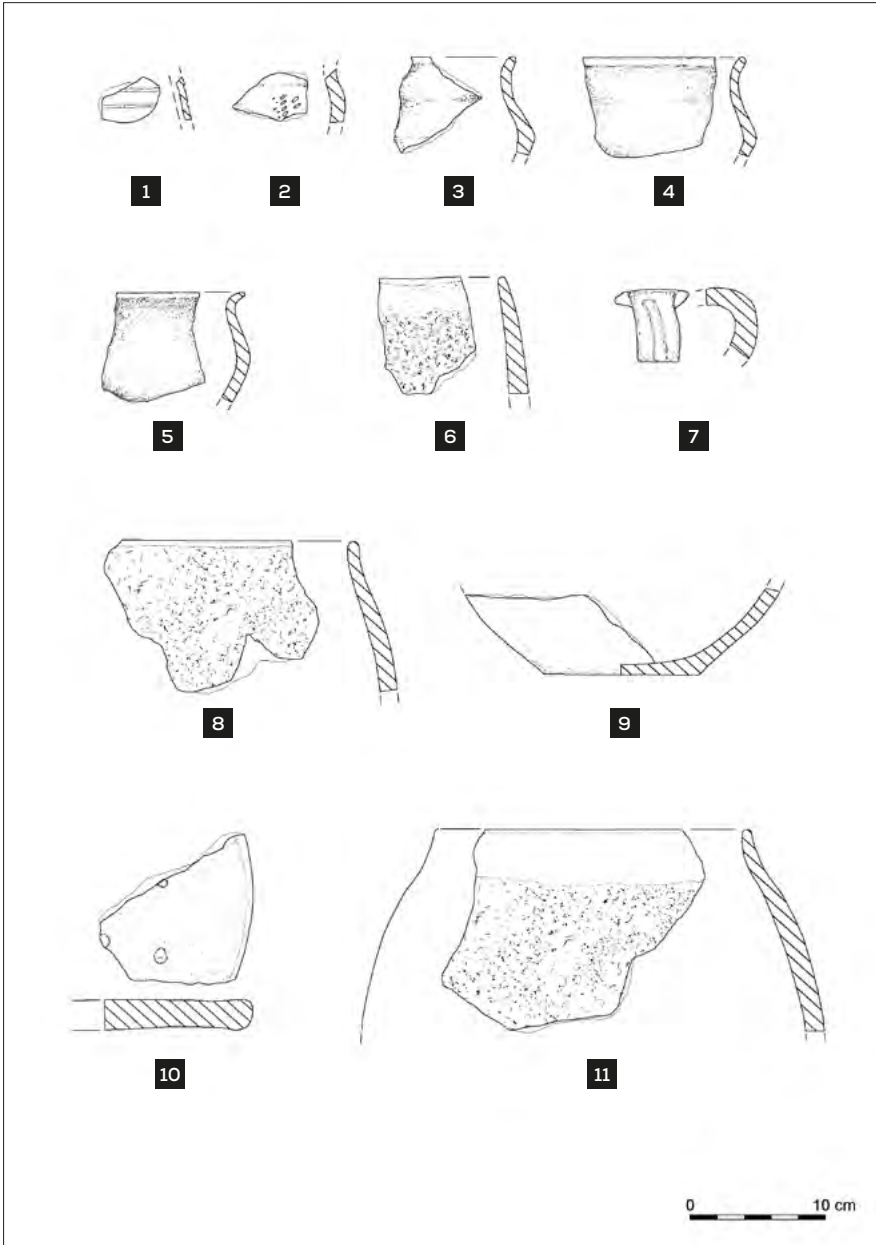
Ryc. 12. Szczukocice stan. 4, gm. Gorzkowice (AZP 78-53/71). Ceramika: (1-9) obiekt 11 (rys. P. Zawilski).

Ryc. 13. Szczukocice stan. 4, gm. Gorzkowice (AZP 78–53/71). Ceramika: (1–10) obiekt II (rys. P. Zawilski).

Ryc.14. Szczukocice stan. 4, gm. Gorzkowice (AZP 78-53/71). Ceramika: (1-4) obiekt 12; (5) warstwa kulturowa; (6-10) obiekt 14 (rys. P. Zawilski).

Ryc. 15. Szczukocice stan. 4, gm. Gorzkowice (AZP 78-53/71). Ceramika: (1-2) warstwa kulturowa; (4-11) obiekt 16 (rys. P. Zawilski).

Garnki

Analizowana grupa naczyń reprezentowana jest przez pojemniki charakteryzujące się średnicą wylewu mniejszą od maksymalnej średnicy brzuśca i profilem zbliżonym do beczułkowatego. Okazy garnków charakteryzowały się grubością ścianek mieszczącą się średnio w przedziale 0,8–1,2 cm. Górna partia garnków posiadała wyraźnie (ryc. 11: 9; 12: 6, 7; 14: 6) bądź delikatnie zaznaczoną łukowatość (ryc. 12: 1; 13: 1; 14: 1, 4; 15: 1, 8). Natomiast nielicznie występowały okazy pozbawione esowatego profilu (ryc. 15: 6). Krawędzie były zazwyczaj zaokrąglone, rzadziej prosto ścięte, niepogrubione. Większość okazów to pojemniki, których maksymalna wydętość przypadała na górną bądź środkową część (ryc. 13: 1; 14: 1), mniej licznie zaś na dolną partię naczynia (ryc. 12: 1).

Partia brzuśca uformowana półkuliście przechodziła w części przydennej bez (ryc. 12: 1; 13: 6; 14: 8) lub z wyodrębnienia do dna (ryc. 10: 2). W jednym przypadku wyodrębnienie podkreślono dolepieniem wałka gliny wokół dna (ryc. 13: 10). Powierzchnia zewnętrzna pokryta została warstwą obrzutki. Z reguły została ona rozproszona na całej powierzchni naczynia. W sporadycznych przypadkach odnotowano występowanie pasma wygładzenia tuż pod krawędzią wylewu (ryc. 11: 9; 14: 4; 15: 11). Również nieliczne przypadki wskazują na pozostawienie jedynie niewyrównanej, szorstkiej faktury powierzchni zewnętrznej (ryc. 15: 6). Pojedynczy okaz posiadał wygładzoną partię naczynia w części przydennej (ryc. 14: 8). Do chropowacenia wykorzystywano glinę schudzoną dużą ilością granitowego, zazwyczaj białego tłucznia. Obrzutkę наносzono ręką, o czym niejednokrotnie świadczą ślady palców rozproszających przygotowaną masę osoby (ryc. 12: 1; 13: 1; 14: 1). Wnętrza naczyń pokryte są czarną, przeszlamowaną gliną. Tę barwę uzyskiwano najprawdopodobniej poprzez wypał z małym dostępem tlenu. Wyjątkowo spotkać można okazy odznaczające się wnętrzem koloru ceglatego. W analizowanym zbiorze nie wyróżniono ułamków, które wskazywałyby na zdobienie garnków. Dodać jeszcze można, iż dna naczyń noszą ślady podsypki granitowego tłucznia bądź piasku.

Wazy

Z wyróżnioną formą naczyń mogą być identyfikowane nieliczne ułamki ceramiki. Nie zdołano wyróżnić ani jednej pełnej formy bądź większej jej partii. Na podstawie zachowanych fragmentów możemy stwierdzić natomiast, iż wazy posiadały cylindryczną szyjkę. Załom pomiędzy szyjką a brzuścem niejednokrotnie podkreślony był ornamentyką, zbudowaną przede wszystkim z pseudosnurowego, dookołnego odcisku (ryc. 12: 8; 14: 3). Krawędź wylewu uformowano płasko (ryc. 13: 5, 10; 14: 9), zaś brzusiec był zaokrąglony (ryc. 12: 9). Na podstawie analogicznych zabytków, pozyskanych ze stanowisk 5 i 7 w Szczukocicach, wiemy, że dolna partia brzuśca,

poniżej jego załomu, była schropowacona, pozostałą zaś wygładzano. Wazy posiadały obustronnie czernione powierzchnie, z tą jednak różnicą, iż zewnętrzne miały kolorystykę w odcieniach zbliżonych do szarości, wewnętrzne zaś były intensywnie czarne. Naczyniom towarzyszył niejednokrotnie ornament, zazwyczaj pseudosnurowy (ryc. 12: 8, 9; 14: 3). Tworzył on układy horyzontalne z motywami ukośnymi. Mniej licznie odnotowano obecność ornamentu rytego (ryc. 11: 5; 15: 1). Grubość ścianek naczyń wahała się w granicach 0,8–1,2 cm.

Misy profilowane

Wśród okazów prezentowanej grupy naczyń spotykamy przede wszystkim średnich rozmiarów pojemniki. Tylko w jednym przypadku mieliśmy do czynienia z okazem dużych rozmiarów (ryc. 10: 1). W odniesieniu do tych form średnica wylewu była mniejsza od maksymalnej średnicy brzuśca. W zbiorze naczyń ze stanowiska 4, misy profilowane były zazwyczaj okazami całkowicie gładkościnnymi, czernionymi obustronnie (ryc. 11: 4, 6; 13: 3; 14: 2; 15: 2, 3, 4, 5, 9). Tylko pojedyncze posiadały ornamentykę w postaci motywu pseudosnurowego (ryc. 15: 2). Brzusiec uformowany był półkuliście, rzadziej posiadał ostry załom (ryc. 15: 3, 4). Nieliczne okazy odznaczały się chropowaceniem, które obejmowało dolną partię. Tylko w jednym przypadku zaobserwowano, że chropowacenie obejmowało większą część naczynia, przy pozostawieniu wygładzonego pasma pod krawędzią wylewu (ryc. 10: 1). Inna misa posiadała delikatne schropowacenie, obejmujące dolną partię pojemnika, poniżej największej wydętości brzuśca (ryc. 11: 2). Krawędzie mis bywały ścięte na zewnątrz o płaskim zwieńczeniu bądź zaokrąglone. Grubość ścianek naczyń omawianego typu mieściła się w granicach 0,4–0,8 cm. Jedynie w przypadku okazu odkrytego w obiekcie 1 grubość ścianki osiągała 1,2 cm.

Misy nieprofilowane

Do tej grupy naczyń zaliczono niewielkich rozmiarów okazy szerokootworowe, gładkościenne, o barwie brunatnożółtej (ryc. 11: 7; 13: 9). W jednym przypadku pojemnik taki posiadał taśmowate ucho. Grubość ścianek wyróżnionych okazów sięgała 0,7 cm.

Kubki

Wyróżniono tylko jeden okaz przypisany omawianej grupie (ryc. 11: 1). Był on nieprofilowany, gładkoścenny. Barwa ścianek zewnętrznych była żółtobrunatna, wewnętrzna zaś czarna. Okaz posiadał dekorację w postaci trzech grup podwójnych guzków należących mniej więcej w połowie wysokości naczynia. Grubość ścianek sięgała 0,7 cm.

Talerze

W prezentowanym zbiorze naczyń fragmenty przypisane omawianej formie wystąpiły licznie (ryc. 11: 3; 12: 2, 3; 13: 8; 14: 7, 10; 15: 10). Były to okazy odznaczające się wygładzeniem dolnej strony, przy zachowaniu szorstkiej faktury powierzchni górnej. Ta właśnie partia zazwyczaj była ornamentowana. Wyróżniono dwa podstawowe motywy zdobień. Pierwszy obejmował odciski paznokciowe. Zostały one nierównomiernie rozmieszczone na powierzchni talerza, nie tworząc geometrycznych kombinacji czy układów (ryc. 12: 3; 14: 10; 15: 10). Druga technika zdobnicza polegała na odcisnięciu maty. Wzór ten był czytelny w różnym stopniu (ryc. 11: 3; 12: 2; 14: 7). W jednym przypadku odnotowano okaz posiadający trudny do interpretacji odcisk. Przypuszczać jedynie można, iż był to także odcisk maty (ryc. 13: 8). Wyróżnionym technikom zdobniczym niejednokrotnie towarzyszyły wykonane na wylot otwory (ryc. 13: 8; 14: 10). Krawędzie tych otworków zostały zaokrąglone bądź płaskie, niejednokrotnie posiadając wyodrębniony rant (ryc. 12: 2, 3). Barwa talerzy bywała najczęściej ceglastożółta. Grubość talerzy mieściła się w przedziale 1,2–1,4 cm.

Znaczna część zbioru fragmentów ceramiki, z uwagi na stan ich zachowania, nie została przyporządkowana do któregośkolwiek z wyróżnionych przez nas typów naczyń. Wśród nich wymienić należy fragment ucha z naczynia czernionego, posiadający wzdłużny rowek (ryc. 15: 7), fragment naczynia o ażurowych ściankach (naczynie sitowate?) (ryc. 11: 8), brzusec naczynia z ornamentem paznokciowym (ryc. 13: 2) oraz ułamek pochodzący z czernionego pojemnika zdobionego kombinacją rowków i odcisków paznokciowych (ryc. 12: 5).

Analizując technologię wytwarzania naczyń, odwołać się musimy do opracowania Małgorzaty Mogielnickiej-Urban (1984), w którym zawarte zostało pełne spektrum wiedzy w interesującym nas zakresie. Nowych danych, w tym służących odtworzeniu procesu wytwarzania talerzy kultury łużyckiej, dostarczyła praca Andrzeja Mierzwińskiego (2003), w której wskazano na złożoność technik, negując przy tym funkcjonujące w tym zakresie dotychczasowe ustalenia.

W pozyskanym na stanowisku 4 w Szczukocicach zbiorze ceramiki naczyniowej dominującą pozycję zajmowała tzw. ceramika kuchenna, do której zaliczamy grupę I oraz VI naczyń. Naczynia wazowate, misy profilowane (z wyłączeniem dużej misy z obiektu 1, którą zakwalifikować możemy do ceramiki kuchennej), misy nieprofilowane oraz kubek określiliśmy mianem ceramiki stołowej.

Przy wyrobieniu naczyń wykorzystywano glinę z domieszką schudzającą, zróżnicowaną zarówno pod względem ilościowym, jak również granulometrycznym. I tak, tzw. ceramikę kuchenną z omawianego stanowiska charakteryzował duży udział domieszki schudzającej w glinie. W przypadku garnków oraz talerzy zastosowano domieszkę grubą, cechującą się granulacją ziaren dochodzącą do 3 mm.

Duży udział domieszki odnotowujemy w przypadku waz, lecz w tym wypadku ziarna domieszki osiągały do 2 mm średnicy. Małych rozmiarów naczynia z kolei charakteryzowały się domieszką piasku oraz drobnoziarnistego tłucznia o średnicy dochodzącej do około 1 mm. Chropowacenie powierzchni dokonywane było gliną zawierającą grubo- lub średnioziarnisty, przede wszystkim biały, granitowy tłuczeń. Ziarna domieszki z reguły wystawały z warstwy obrzutki. Wyjątek stanowiła misa z obiektu 4 (ryc. 11: 2), gdzie obrzutka w ogóle pozbawiona była domieszki schudzącej. Warstwa chropowacenia na garnkach, otwory w ściankach talerzy służyły zwiększeniu odporności termicznej naczyń (Szamalek i in. 2003: 98). Z kolei wygładzenie naczyń od strony wewnętrznej miało na celu ograniczenie przepuszczalności pojemników. Wykonywane było jednak mniej starannie (Mikłaszewska-Balcer 1991: 103, 164). W kilku przypadkach zaobserwowano ślady wskazujące na wygładzenie przy użyciu twardego przedmiotu.

Na opisywanym stanowisku grubość ścianek naczyń mieści się w granicach od 0,2 cm do 1,4 cm, przy średniej wynoszącej 0,6–0,7 cm. Formowane naczynia odbywało się techniką lepienia z wielu wałków gliny, których szerokość wahała się w granicach 2–4 cm. Zaobserwowano, że łączenia taśm były wypukło-wklęsłe, zazwyczaj dolepiane od strony wewnętrznej. Dno natomiast formowano z jednego płata gliny.

Odtworzenie technologii wyrobu talerzy znalazło się w orbicie zainteresowań A. Mierzwińskiego (2003: 121–138). Wyniki tych badań wskazują, iż formowanie talerzy polegało na łączeniu małych kęsków masy garncarskiej, które nakładano na lub obok wcześniej naklejonych w danej warstwie placka. Wielkość dodawanych płatków gliny wynosiła 0,7–5 cm, a ich grubość 0,1–0,7 cm. Wypału ceramiki dokonywano, jak należy przypuszczać, w przestrzeni niezamkniętej, w ogniskach lub paleniskach. Odmienny pogląd na technikę kształtowania tej grupy naczyń wyrażony został przez M. Mogielnicką-Urban (2014: 100). Autorka, analizując materiały ceramiczne pozyskane w ramach badań zespołu osadniczego w Maciejowicach, wykazała, że talerze wykonywano techniką wygniataania z jednego kawałka gliny. Sporadycznie odnotowano technikę polegającą na łączeniu kilku, maksymalnie pięciu wałków gliny. Natomiast nie wykluczało to zastosowania większej liczby takich elementów.

Pozostałe grupy zabytków

Najliczniejszą, po ułamkach naczyń, grupę zabytków stanowiły bryłki polepy. Były to amorficzne grudki, wykonane z nieschudzonej gliny. Na zgromadzonej polepie nie zaobserwowano jednak odcisków negatywowych elementów konstrukcyjnych.

Z obiektu 11 pochodził fragment przęślika glinianego (ryc. 12: 4). W obiekcie 11 stwierdzono obecność grudek spieczonej ziemi, zaś w obiekcie 14 odnotowano grudkę surowej gliny. W wypełniskach obiektów 4, 11 oraz 14 wystąpiły węgle drzewne.

Dwa spośród czterech pozyskanych wytworów krzemienych należy powiązać z osadnictwem ludności kultury łużyckiej. Były to odłupki łuszczeniowe z krzemienia bałtyckiego (ryc. 14: 5).

W obiekcie 4 natrafiono na nieokreślone gatunkowo, drobne fragmenty kości zwierzęcych.

Wstępna charakterystyka osadnictwa kultury łużyckiej w mikroregionie szczukocickim

Prezentowane w tym miejscu stanowisko 4 w Szczukocicach, wraz ze stanowiskami 5 i 7, to jak dotąd jedyne obiekty z materiałami kultury łużyckiej i kultury pomorskiej na obszarze AZP 78–53 rozpoznane metodą wykopaliskową. Pozostałe punkty związane z interesującymi nas środowiskami kulturowymi ujawnione zostały w trakcie badań prowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. W wyniku tych działań na wspomnianym obszarze zarejestrowanych zostało łącznie 20 stanowisk kultury łużyckiej. Zdecydowana większość została chronologicznie powiązana z wczesną epoką żelaza (okres halszacki lub okres halszacki / okres lateński). Są to głównie stanowiska osadnicze, choć pojedynczo odnotowano tu także cmentarzysko (Szczepanowice, gm. Gorzkowice, stan. 11). Na stanowiskach: 1 w Bujnicach Kolonii, gm. Gorzkowice (osada) oraz 4 w Plucicach, gm. Gorzkowice (ślad osadniczy) zarejestrowano materiały zabytkowe odpowiadające kulturze łużyckiej z epoki brązu. Pełniejsza waloryzacja tych źródeł winna zostać każdorazowo odłożona do momentu weryfikacji danych metodą wykopaliskową. Sąsiadujące obszary AZP ujawniają podobną w wymowie wiedzę o dynamice rozwoju kultury osadnictwa kultury łużyckiej. Większość danych powierzchniowych, jak również pojedyncze znaleziska, zazwyczaj pochodzące ze zniszczonych cmentarzysk, znajdujące się w zbiorach muzealnych, potwierdzają zasiedlenie interesujących nas terenów we wczesnej epoce żelaza, ze szczególnym wskazaniem młodszej fazy okresu halszackiego. Wyjątkowej wartości w kwestii ustalenia schyłkowej fazy kultury łużyckiej nabierają materiały z dużej, datowanej na okres lateński nekropolii kultury pomorskiej w Mierzynie, gm. Rozprza, stan. 1 (AZP 77–54) (materiały dotąd niepublikowane). Występuje ona w otoczeniu licznych stanowisk osadniczych, związanych z omawianą jednostką kulturową, dotychczas niepoddanych wykopaliskowej weryfikacji.

Ostatnie lata przyniosły opublikowanie szeregu opracowań wyników badań wykopaliskowych prowadzonych na obszarze odkrywki węgla brunatnego „Szczerców”. W pięciu tomach ujęto w sumie analizę ośmiu stanowisk archeologicznych. Według kolejności ukazywania się ww. publikacji, wymienić należy opracowania, w których zawarte zostały analizy materiałów z okresu halszackiego D oraz wczesnego okresu lateńskiego, a dotyczące stanowisk: Chabielice 12 (Frąsiak i in. 2000), Kolonii Chabielice 11 (Marchelak i in. 2000),

Grabek 12 (Muzolf 2002; Urbański 2002), Grabek 9 (Szamałek i in. 2003), Zabrzezie 1 (Szamałek, Narożna-Szamałek 2003), Zabrzezie 3 (Anioła i in. 2003), Łęczyska 2 (Żychlińska, Rogalski 2006) oraz Zabrzezie 4 (Dzieduszycki i in. 2006). Wymienić także należy opracowania dotyczące czterech innych stanowisk osadowych, a mianowicie: Broszęcin Kolonia 7 (Janiak, Zawilski 2010b), Chabielice Kolonia 5 (Janiak, Zawilski 2010c), Grabek 7 (Janiak, Zawilski 2010d) oraz Grabek 17 (Janiak, Zawilski 2010e).

Pomimo faktu, iż wspomniane opracowania odnoszą się do stosunkowo niewielkiego regionu, a przy tym opisują zbliżone kulturowo i chronologicznie zjawiska osadnicze, nie doczekaliśmy się na razie syntetyzującego omówienia zgromadzonych tam danych. Tym samym mamy do dyspozycji osiem zróżnicowanych, zamkniętych w sobie analiz. Zauważyć w nich można wyraźne rozbieżności dotyczące kwestii fundamentalnych, za jakie uznać należy ocenę przynależności kulturowo-chronologicznej zaobserwowanych tu zjawisk. Niezmiernie istotne są natomiast zawarte tu prezentacje materiału zabytkowego, zwłaszcza ceramicznego, który posłużył jako baza porównawcza dla źródeł zgromadzonych przez nas w toku badań w Szczukolicach. Z analizy wynika jasno, iż w obydwu zbiorach odnajdujemy pełne odwzorowanie form, technologii wykonania oraz ornamentyki naczyń. Ukazują one jednolity kulturowo charakter wytwórców, zasiedlających omawiane tereny w okresie halsztackim D.

W świetle opublikowanych dotąd danych (zob. Janiak, Zawilski 2010a: 315, mapa 1) należy odnotować zapoczątkowane w okresie halsztackim odrodzenie się osadnictwa kultury łużyckiej na interesującym nas obszarze. Jednocześnie koniecznym jest zaakcentowanie braku stanowisk osadowych, datowanych na późną epokę brązu. Sytuacja taka ma miejsce nie tylko w rejonie Szczukolic¹, lecz także obserwowana jest w dolinie Widawki (odkrywka „Bełchatów”) oraz Krasówki (odkrywka „Szczerców”). Można zatem mówić, iż na terenach stanowiących do IV okresu epoki brązu rubież pomiędzy grupą środkowopolską i górnośląsko-małopolską kultury łużyckiej, u schyłku tej epoki wytworzyła się pustka osadnicza. Ożywienie osadnicze, inspirowane prawdopodobnie impulsami kulturowymi pochodzenia południowego, zaznaczyło się dopiero w okresie halsztackim C. Oddziaływania te początkowo widoczne były tylko w dorzeczu Warty. Na interesującym nas obszarze, w okresie halsztackim D, w partii dorzecza Warty obejmującej dolinę Krasówki i Widawki oraz na oddalonym o około 30 km na wschód dorzeczu Luciąży, stanowiącym część dorzecza Pilicy, w miejscach całkowicie dotąd niezamieszkałych, powstaje szereg punktów osadniczych. Omawiane punkty pod względem kulturowym posiadały jednolity charakter, co skłania do stwierdzenia

1 Przypomnieć należy, iż powyższe wnioskowanie oparte jest przede wszystkim o wyniki badań powierzchniowych. Badań wykopaliskowych na omawianym terenie, poza trzema wymienionymi stanowiskami w Szczukolicach, nie prowadzono.

o wspólnym dla nich źródle krystalizacji. I w tym przypadku stwierdzić musimy, iż pomimo znacznych rozmiarów obszaru, którego dotyczyła opisywana tu sytuacja, samo zjawisko rozwijającej się tu sieci osadniczej nie zostało dotąd szerzej opisane. Wspomnianą powyżej akcją kolonizacyjną należałoby przypisać ludności grupy górnośląsko-małopolskiej. Jej potencjał osadniczy najprawdopodobniej wynikał z faktu obecności tego ugrupowania, jako jedyne go we wczesnej epoce żelaza, na obszarach w dorzeczu dwóch stref wododziałowych: Wisły/Pilicy oraz Odry/Warty. Zajęcie tych terenów umożliwiło także przepływ impulsów kulturowych płynących z sąsiednich ugrupowań kultury łużyckiej, ze szczególnym wskazaniem na grupę śląską oraz wschodniowielkopolską, związanych z dorzeczem Warty. Czynnikiem temu przypisać także należałoby ułatwienie w przenikaniu dorzeczem Pilicy z obszarów rozciągających się w dorzeczu Wisły wpływów wschodnich odłamów kultury łużyckiej. Jak należy przypuszczać, ta sama droga pozwoliła na wkroczenie na omawiane obszary nosicieli kultury pomorskiej.

Należy w tym miejscu podkreślić, iż prezentowane spostrzeżenia dokonane zostały w oparciu o analizę materiału zabytkowego, przede wszystkim ceramiki naczyńowej, pochodzącego głównie ze stanowisk o charakterze osadniczym. Odnotowujemy przy tym brak odpowiadających im cmentarzysk. Tym samym dysponujemy źródłami pozbawionymi dokładniejszych wyznaczników chronologicznych.

Interesującym zagadnieniem badawczym pozostaje nadal kwestia udziału lokalnego substratu osadniczego w formowaniu się nowego oblicza kulturowego omawianego obszaru, a wynikającego z napływu ludności kultury pomorskiej. Duże znaczenie w odtworzeniu tychże relacji posiada niepublikowana szerzej, przebadana w całości, duża nekropola w Mierzynie, stan. I (Gąsior 1973: 101–102; 1974: 122; 1975: 109–110; 1977: 111; Jadczykowa 1995: 141–157), na której wystąpiły zarówno zabytki charakterystyczne dla kultury łużyckiej, jak i kultury pomorskiej.

Zaprezentowane niniejszym próby usystematyzowania materiałów ceramicznych są z założenia uproszczone. Bez prac syntetyzujących wiedzę o badaniach na interesującym nas obszarze, a więc podporządkowanych końcowej ocenie źródeł pochodzących z odkrywek „Bełchatów” i „Szczerców”, typologie zabytków odnoszące się do „małych” bądź w niewielkim stopniu rozpoznanych stanowisk będą miały charakter tymczasowy.

Podsumowanie

W przypadku stanowiska 4 w Szczukocicach, gm. Gorzkowice podstawowy cel, jakim było przebadanie zagrożonej partii terenu, został osiągnięty. Zweryfikowano przy tym ustalenia dotyczące przynależności kulturowo-chronologicznej, funkcji oraz zasięgu opisywanego punktu, jakie sformułowane zostały w oparciu o wyniki badań Archeologicznego Zdjęcia Polski.

Najstarszych pozyskanych znalezisk, dwóch zabytków krzemiennych, z uwagi na małą reprezentatywność zbioru, nie możemy precyzyjnie sklasyfikować kulturowo. Na obecnym etapie rozpoznania stanowiska chronologię tychże znalezisk widzimy w szerokich ramach epoki kamienia. Nie wiemy także, czy zabytki te stanowią pozostałość po długotrwanie czy też okresowo użytkowanym punkcie osadniczym. Obydwa opisywane zabytki krzemienne wystąpiły w południowo-zachodniej partii, rozpoznanej wykopaliskowo przestrzeni stanowiska. Możliwe, iż poza nią ulokowany jest punkt osadniczy, z którym ewentualnie można by powiązać wspomniane znaleziska. Wyjaśnieniu tej kwestii służyć mogą jedynie przyszłe badania wykopaliskowe. W najbliższej okolicy Szczukocic rejestrujemy szereg punktów osadniczych związanych z epoką kamienia, jednakże znanych przede wszystkim z badań powierzchniowych. W tej liczbie dominują punkty osadnicze, których przynależność kulturowa pozostaje nieokreślona (Błaszczyk 2000).

Materiały zabytkowe odpowiadające drugiemu horyzontowi osadniczemu stanowiska 4 stanowią pozostałość małej jednostki osadniczej kultury lużyckiej z okresu halszackiego D. Możliwe jest, iż funkcjonowała ona także w początkach starszego okresu lateńskiego. Przebadany obszar w zasadzie potwierdza zasugerowaną w AZP powierzchnię stanowiska, z tym, iż materiały zabytkowe grupują się w jego południowej części, na obszarze o wymiarach 15 x 20 m. Pamiętać jednak musimy, iż z uwagi na silny stopień zniszczenia stanowiska, jego rzeczywisty zasięg pozostaje trudny do właściwej oceny.

Bibliografia

- Aniola M., Głogowski Z., Kiona-Podhajny M., Panczenko B. (2003), *Osadnictwo ludności kultury lużyckiej i pomorskiej*, [w:] M. Chłodnicki (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” s.A.*, t. IV, Poznańskie Towarzystwo Prehistoryczne; Muzeum Archeologiczne w Poznaniu; Centrum Badań Archeologicznych Fundacji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; Fundacja Badań Archeologicznych im. Profesora Konrada Jażdżewskiego, Poznań, s. 37–128.
- Błaszczyk Z. (2000), *Archeologiczne Zdjęcie Polski w województwie piotrkowskim. Katalog stanowisk*, nakł. Towarzystwa Przyjaciół Miasta, Piotrków Trybunalski.
- Czepiec S. (1995), *Badania AZP Obszaru 78–53*, Archiwum WUOZ w Łodzi.
- Dzieduszycki W., Pelisiak A., Skowron J. (2006), *Wyniki ratowniczych badań archeologicznych na stanowisku 4 w miejscowości Zabrzezie, pow. Pajęczno, woj. łódzkie*, [w:] R. Mazurowski, W. Dzieduszycki, D. Żychliński (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” s.A.*, t. V, Ośrodek Naukowo-Konserwatorski PKZ Sp. z o.o.; Fundacja Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań, s. 181–259.
- Frąsiak P., Gwóźdź B., Siciński W. (2000), *Wyniki ratowniczych badań archeologicznych na terenie odkrywki „Szczerców” KWB „Bełchatów” SA na stan. 12 w miejscowości*

- Chabielice, gm. Szczerców, woj. łódzkie*, [w:] R. Grygiel (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Belchatów” S.A.*, t. I, Fundacja Badań Archeologicznych im. Profesora Konrada Jażdżewskiego; Fundacja Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Łódź, s. 25–187.
- Gąsior M. (1973), *Mierzyn, stan. 1*, „Informator Archeologiczny”, *Badania 1972*, Warszawa, s. 101–102.
- Gąsior M. (1974), *Mierzyn, stan. 1*, „Informator Archeologiczny”, *Badania 1973*, Warszawa, s. 122.
- Gąsior M. (1975), *Mierzyn, stan. 1*, „Informator Archeologiczny”, *Badania 1974*, Warszawa, s. 109–110.
- Gąsior M. (1977), *Mierzyn, stan. 1*, „Informator Archeologiczny”, *Badania 1976*, Warszawa, s. 111.
- Jadczykowa I. (1995), *Lateńska faza kultury pomorskiej w Polsce środkowej*, [w:] T. Węgrzynowicz, M. Andrzejowska, J. Andrzejowski, E. Radziszewska (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów klozowych. Razem czy osobno? Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993*, Warszawa, s. 141–157.
- Janiak R. (1998), *Osada kultury łużyckiej w Rychłowicach, gm. Wieluń, woj. sieradzkie, stan. 1*, „Acta Universitatis Lodzianensis Folia Archaeologica”, 22, s. 21–51.
- Janiak R., Zawilski P. (2010a), *Charakterystyka osadnictwa kultury łużyckiej i kultury pomorskiej w rejonie Szczercowa. Uwagi końcowe*, [w:] T. Makiewicz, M. Ignaczak, A. Wójcik (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego Belchatów S.A.*, t. VII, Centrum Archeologicznych Badań Ratowniczych Sp. z o.o. w likwidacji; Fundacja Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, s. 310–321.
- Janiak R., Zawilski P. (2010b), *Wyniki badań archeologicznych w Broszeczynie Kolonii, gm. Rząśnia, woj. łódzkie, stanowisko 7*, [w:] T. Makiewicz, M. Ignaczak, A. Wójcik (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego Belchatów S.A.*, t. VII, Centrum Archeologicznych Badań Ratowniczych Sp. z o.o. w likwidacji; Fundacja Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, s. 264–299.
- Janiak R., Zawilski P. (2010c), *Wyniki badań archeologicznych w Chabielicach Kolonii, gm. Szczerców, woj. łódzkie, stanowisko 5*, [w:] T. Makiewicz, M. Ignaczak, A. Wójcik (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego Belchatów S.A.*, t. VII, Centrum Archeologicznych Badań Ratowniczych Sp. z o.o. w likwidacji; Fundacja Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, s. 300–309.
- Janiak R., Zawilski P. (2010d), *Wyniki badań archeologicznych w Grabku, gm. Szczerców, woj. łódzkie, stanowisko 7*, [w:] T. Makiewicz, M. Ignaczak, A. Wójcik (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego Belchatów S.A.*, t. VII, Centrum Archeologicznych Badań Ratowniczych Sp. z o.o. w likwidacji; Fundacja Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, s. 162–177.
- Janiak R., Zawilski P. (2010e), *Wyniki badań archeologicznych w Grabku, gm. Szczerców, woj. łódzkie, stanowisko 17*, [w:] T. Makiewicz, M. Ignaczak, A. Wójcik (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego Belchatów S.A.*, t. VII, Centrum Archeologicznych Badań Ratowniczych Sp. z o.o. w likwidacji; Fundacja Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, s. 225–263.

- Marchelak I., Matysiak J., Moszczyński J., Papiernik P. (2000), *Wyniki ratowniczych badań archeologicznych na terenie odkrywki „Szczerców” KWB „Belchatów” SA na stan. 11 w miejscowości Kolonia Chabielice, gm. Szczerców, woj. łódzkie*, [w:] R. Grygiel (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Belchatów” S.A.*, t. I, Fundacja Badań Archeologicznych im. Profesora Konrada Jażdżewskiego; Fundacja Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Łódź, s. 201–315.
- Marchelak I., Tysler L. (2003), *Osada kultury lużyckiej z epoki brązu i okresu halsztackiego*, [w:] R. Grygiel (red.), *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 6–7 w Kowalewicach, pow. Zgierz, woj. łódzkie (trasa autostrady A-2)*, Fundacja Badań Archeologicznych im. Profesora Konrada Jażdżewskiego; Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne, Łódź (Via Archaeologica Lodziensis, 1), s. 25–337.
- Mierzwiński A. (2003), *Znaki utrwalone w glinie. Społeczno-obrzędowe aspekty działań wytwórczych końca epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Model nadodrzański*, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.
- Mikłaszewska-Balcer R. (1991), *Ceramika kultury lużyckiej ze stanowiska 4 w Biskupinie*, [w:] J. Jaskanis (red.), *Prahistoryczny gród w Biskupinie. Problematyka osiedli obronnych na początku epoki żelaza*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 127–169.
- Mogielnicka-Urban M. (1984), *Warsztat ceramiczny w kulturze lużyckiej*, Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Mogielnicka-Urban M. (2014), *Analiza ceramiki z zespołu osadniczego*, [w:] J. Dąbrowski, M. Mogielnicka-Urban (red.), *Zespół osadniczy kultury lużyckiej w Maciejowicach, pow. garwoliński, woj. mazowieckie*, Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa (Archeologia Mazowsza i Podlasia. Studia i Materiały, 5), s. 29–105.
- Muzolf B. (2002), *Kompleks osadniczy z okresów halsztackiego i lateńskiego*, [w:] R. Grygiel (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Belchatów” S.A.*, t. II, Fundacja Badań Archeologicznych im. Profesora Konrada Jażdżewskiego; Fundacja Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Łódź, s. 121–384.
- Szamałek K., Gaździk M., Mrowiec E. (2003), *Osada kultury lużyckiej i pomorskiej*, [w:] L. Czerniak (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Belchatów” S.A.*, t. III, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Oddział w Poznaniu; Muzeum Archeologiczne w Poznaniu; Centrum Badań Archeologicznych Fundacji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; Fundacja Badań Archeologicznych im. Profesora Konrada Jażdżewskiego, Poznań, s. 63–121.
- Szamałek K., Narożna-Szamałek U. (2003), *Osada kultury pomorskiej*, [w:] L. Czerniak (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Belchatów” S.A.*, t. III, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Oddział w Poznaniu; Muzeum Archeologiczne w Poznaniu; Centrum Badań Archeologicznych Fundacji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; Fundacja Badań Archeologicznych im. Profesora Konrada Jażdżewskiego, Poznań, s. 311–337.
- Urbański M. (2002), *Cmentarzysko kultury pomorskiej*, [w:] R. Grygiel (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego*

„Belchatów” s.A., t. II, Fundacja Badań Archeologicznych im. Profesora Konrada Jażdżewskiego; Fundacja Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Łódź, s. 385–399.

Żychlińska J., Rogalski B. (2006), *Wyniki ratowniczych badań archeologicznych na stanowisku 2 w miejscowości Łęczyska, pow. Pajęczno, woj. łódzkie*, [w:] R. Mazurowski, W. Dzieduszycy, D. Żychliński (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Belchatów” s.A.*, t. V, Ośrodek Naukowo-Konserwatorski PKZ Sp. z o.o.; Fundacja Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań, s. 13–180.

Summary

The site has been located on a gritty hill in a forested area. Archaeological works were conducted in 1997–1999 with the aim of securing parts of the site destroyed by sand abrasion. In total, a four-acre area has been identified where sixteen facilities with cultural layer were registered acquiring in this way 1592 movable heritage objects. After the analysis of heritage materials two prehistory horizons have been defined.

With the first (the older) settlement horizon a trace of the stone age establishments is linked.

The second (the younger) settlement horizon represents the presence of Lusatian culture settlement from HaD period. The majority of acquired heritage materials excavated during the works comes from that time.

Residential buildings, dug into the ground, suggest a longer, possibly stable occupation of łużycka culture population in this area. However, today doubts have arisen whether the registered objects in the excavation sites comprise the remnants of a small settlement or perhaps, which seems to be more plausible, they were a part of a bigger community unit. Questions may be also asked about the characteristic layout of habitations. It is almost impossible to establish with such a little amount of data what influenced this arrangement – internal factors (for example cultural or social ones) or the land configuration. Also the view that both aspects played the role cannot be ignored.

The authors are fully aware of the fact that the image of the settlement structure presented here is not complete due to the considerable damage to the site.

Keywords: Lusatian Culture, settlement, Early Iron Age

Radosław Janiak

Uniwersytet Łódzki
Wydział Filozoficzno-Historyczny
Instytut Archeologii
e-mail: radoslaw.janiak@uni.lodz.pl

Paweł Zawilski

Uniwersytet Łódzki
Wydział Filozoficzno-Historyczny
Instytut Archeologii
e-mail: pawel.zawilski@uni.lodz.pl